

OCTAVIAN NEAMȚU

MAGYAR UTAZÓK ROMÁNIÁBAN*

1935 nyarán Gyurgyevó régi kikötőjében partra szállt három fiatal magyar utazó, akik azért jöttek, hogy romániai embereket és helyeket ismerjenek meg, de mindenekelőtt olyan tényeket tapasztaljanak, amelyek segítségével megérthetik életünk és életük jövőbeni kibontakozását.

Románia vendégszerető falvaiban és városaiban megszállt utazók hazájukban az értelmiségi ifjúság szellemi életének élvonalában állnak. Nem volt alkalmam megismerni őket. Írásaikból, tetteikből és látogatásuk visszhangjából próbálok kitalálni mindegyikük jellemét: Keresztúry Dezső hallgatag, nyugodt tekintettel figyelmesen követi az embereket és tetteiket, a Berliini Egyetem magyar nyelvtanára, aki irodalmi gondjaiba merülve figyel; Boldizsár Iván a politikai vágyakra hangolt lelkében ötvöződnek az Erdély nemes szépségei iránti érzelmek és a romániai magyar politikai vezetők elleni heves indulatok; Németh László pedig velük együtt jár, mindenhol jelen van, és a román és a magyar falvakba és városokba magával viszi a fáradhatatlan hitet és reményt, hogy új eszméket ébreszt kortársaiban és népekben; ő álmodozóként és próféta módra átlép Havasalföldről Dobrudzsába és onnan Erdélybe is, egyetlen gondolat, egyetlen cél, egy egyedi és nagy eszme, a Duna-menti országok szövetsége által vezérelve. Magyarországon Boldizsár a sajtóban folytatja a harcot, Németh pedig orvosi mestersége és a magyar ifjúság szellemi vezetője hivatás között osztja meg idejét. Németh László és Boldizsár Iván Romániában 1935-ban a *Tanú* folyóirat III-IV. számában és a *Napkelet* XIII. évfolyamának 11. számában osztják meg gondolataikat, rendkívül élénk vitát keltve.

Németh László az egészében általa írt, kéthavonta megjelenő *Tanú*-ban 70 oldalas tanulmányt közölt „Magyarok Romániában” címmel, Boldizsár pedig a *Napkelet*-ben megjelent, „Erdély második Trianonja” című cikkében erőteljesen támadta az erdélyi magyar politikát.

Magyarországon ezt a két tanulmányt sokat kommentálták. A szerzők távol állnak attól, hogy a románokat és a román állam politikáját támadnák, illetve a romániai magyarok rossz sorsát az általunk gyakorolt elnyomás-

* Eredetileg megjelent: NEAMȚU, Octavian: Documente. Călători unguri în România, *Sociologie Românească*, an I, Nr. 5, mai 1936, 32–36. p.

nak tulajdonítanak, rámutatnak a magyar hivatalos közegek azon tévedéseire, amelyek az erdélyi magyarság életének hanyatlásához vezetnek.

A két szerző kijelentései azonban többet jelentenek a romániai magyar párt ellen irányuló politikai támadásnál. Boldizsár, de főként Németh áttekinti országunk egész népének szellemi és szociális helyzetét, és a történelemből, valamint a jelenlegi tényekből levonja a következtetést az idők során itt letelepedett emberek sorsával kapcsolatban.

Némethnek a „Magyarok Romániában” című írása választékos és személyes irodalmi formában megírt nosztalgikus és érzelgős előszóval indul, amelyben a magyarok közelmúltbeli életének töredékeit idézi. Az osztrák hajó fedélzetén megtett dunai út során az esték kiváló alkalmak arra, hogy a magyarok Duna-medencei egyesítő szerepéről beszéljessenek.

A gyurgyevői pihenő alkalmával Németh megismeri a régi kikötő nyüzsgését, és egy olyan erőteljes életvitellel találkozik, amelyben minden egyes elvesztett és mégis élő ősrégi nép titkos parancsai szerint éli át mindazt, ami a dunai kikötő nyugtalan embereivel történik. Németh is folyton magában hordja ezt a mélyről fakadó nyugtalanságot, ezt keresi kitartóan és találja meg tanulságokkal Bukarestben is, ahol téglapor és égető mészszag lebegett a levegőben, mint a munka jele egy élni akaró új országban. A Bukarestben töltött napok alatt Németh az emberek foglalatosságaira és a román nép megnyilvánulásaira fordította figyelmét, ez által megismerve szellemi életünk kérdéseit, valamint a román életkutatási intézeteket, a folklórarchívumokat és a múzeumokat. Román népzenei elemzéseit és a parasztművészetről szóló írásait színesek, szuggesztívek, gazdag szókészletről és átfogó megfogalmazásokról, mélyreható szellemiségről és személyes megértésről tanúskodnak. Németh megtanulja a román embereket és állapotokat az élettel való közvetlen kapcsolatokból, az utcán, városszéli kocsmái asztalnál, napos parti sétán vagy a kísérőivel folytatott beszélgetésből megismerni. Ugyanakkor nem mulasztja el tanulmányozni a népművészeti múzeumokat, és meghallgatni a Román Zeneszerző Szövetség fonogram archívumában található hengereket. De Németh nem azért jött országunkba, hogy kizárólag irodalmi élményeket gyűjtsön, és egy bájos föld tájait csodálja. Útját olyan politikai és társadalmi kérdések határozták, amelyek a magyarok sorsát érintették a Délkelet-Európában. Ezért utazásának igazi célpontja Erdély.

Németh Brassónál lép be Erdélybe. Ez az első útja Erdélybe. „Elég néhány pillanat, hogy érezd, nemesebb világba értél. Ha sokórai vak repülőgéput után tettek volna le itt, eltitkolva irányt és földet, emelkedő melled örömeiből tudnod kellene rögtön, hogy ősi kultúrföldön állsz”.¹ Ezek Németh első

¹ Németh László írásából való részletek magyar változatai a következő helyről került idézésre: NÉMETH László: *Magyarok Romániában, Az útirajz és a vita*, Egybegyűjtötte, a szövegeket rendezte, az előszó írta és a jegyzeteket összeállította NAGY Pál, Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2001, 57. p.

szavai Erdélyről. Néhány bekezdéssel tovább, ugyanolyan lelkesedéssel és csodálattal e táj ereje és szépsége iránt, hozzáteszi: „Iszonyú elgondolni, hogy a magyarság ezt a földet elvesztette. Mialatt Erdélyt jártam, egyre jobban kivilágosodott, hogy az elveszett Erdély nem csak terület. Erdély vizsga volt, s az, hogy nem tudtuk megtartani: levizsgázás, mert Erdélyt nem úgy vették el tőlünk. Mi nem fejeztük be a meghódítását, s mi eresztettük ki a kezünkéből, amit meghódítottunk belőle: Vegyék el Franciaországtól Bretagne-t; ha valami erőszakos élc meg is tehetné, a leszakított tag magától visszaforrna. Erdély akkor veszett el, amikor magyarsága problematikussá vált”². Tovább Németh útirajza a magyar kisebbség életére és cselekedeteire vonatkozó bejegyzéseket tartalmaz, mélyrehatóan és elmarasztalóan jellemezve az erdélyi magyarok politikai vezetőinek magatartását. Utazóinknak a romániai magyarok sorsa és kötelessége feletti politikai álláspontja Boldizsár „Erdély második Trianonja” című írásában fogalmazódik meg.

A Trianoni szerződéssel Magyarországtól elrabolt Erdélyt azzal a 15 évnnyi román uralommal vették el véglegesen, mondja Boldizsár, amelyben a magyar élet hagyta magát megdönteni a román életerő által. Ez a tizenöt év „Erdély második Trianonja”. Ezzel szemben már semmit se lehet tenni. Ez egy tényállás. Boldizsár rámutat arra, hogy e helyzetért első sorban a magyar párt a hibás, amely nem szervezte meg a magyar közösségek szellemi és gazdasági ellenállását, és elveszítette a kapcsolatot a faluval. Ugyanez a gondolat bontakozik ki Németh feljegyzéseiből, aki székelyföldi utazása során ezt írja: „Arra, hogy Erdélyről a magyarság mondott le, nincs szebb bizonyíték, mint ez az ötszáz ezer magyar itt, melynek a világ végére rekesztése jóval előbb kezdődhetett, mint a román hatalom”³. A székelyföldi állomások Németh és társai számára számos lelki és lírai örömet okoztak, de szomorúságot is a székelyek tragikus sorsáért, akik erőteljes népi kultúrájukkal együtt eltűnőben vannak.

Németh romániai utazásának nehéz a tanulsága. Itt tapasztalta a román szellemi életnek a magyarral szembeni fölényességét. Konceptiója szerint a magyaroknak a Prágától Lembergig és a Fekete-tengerig terjedő területen való jelenlétükből eredőn a Duna-menti országok politikai, gazdasági és szellemi összefogás szóvivőinek és megvalósítóinak kellene lenniük, mely országokat ugyanaz az egyesítő eszme, a szabad és testvéri paraszti élet tartja össze, amelyben a faj az alkotás, és nem a széthúzás forrása. Ezen ideál megvalósítása érdekében a magyaroknak magukra kell vállalniuk a vándorsorsot, ami azokra nehezül, akiknek mindenhová és minden emberhez el kell juttatniuk az életelveket, eszméket és munkatervet, nem csak magyarként, hanem a többi Duna-menti nép között kapcsolatot teremtő népként élve. De a magyarok nem élik át ezeket az eszméket. Az ők élete is

² *Uo.*, 59. p.

³ *Uo.*, 68. p.

eloszlik és elvesz anélkül, hogy éreznék e nagy eszme magasztosságát. Ez a magyarok hibája.

Hanyatlásuknak azonban van még egy vetülete, még egy oka: a fiatal román nép életereje és a fiatal Románia építésére irányuló munka, amelyet a Román Szociológiai Intézet monográfiái mozgalma és a Károly Herceg Kulturális Alapítvány diákcsapatainak gyakorlati cselekvése tükröz a román falvak és az új országépítő munka megnyilvánulásaiban. A nemzeti élet megismerése és a falusi gyakorlati munka fegyelme két olyan eszköz, amellyel a román ifjúság bátorságot és kitartást nyer bármilyen megpróbáltatásra, és amely segítségével a vezetők folyamatos kapcsolatot tartanak a nemzetet alkotó nagy réteggel, a parasztsággal.

„Olyan népeknél, mint a román, tót, magyar, ahol a parasztélet emlékeiben a nemzeti tőke nagy részét fenyegeti a pusztulás, a mentő néprajz a népikultúra-válság idejében több, mint tudomány.” És hozzáteszi: „Elsősorban a román néprajznak lesz a feladata, hogy azt az alkotóerőt, mely a román népet hódító korszakában átjárta, a néprajzzal átítatott utalkodó rétegen át – átalakultan – a tömegeknek visszajuttassa”.⁴ Ez a kötelességérzet él a romániai ifjak legjavában, akik számára a falukutatás hitté és lelki örömmé, nemkülönben szociális és politikai ideállá vált.

Németh László ismerte őket: „Alig huszonöt-huszonhat esztendő fiatalok voltak, s ha összehasolítottam őket a mi hasonló korú legjobbainkkal, kissé összeszorult a szívem. Nem a tehetségükre gondolok, hanem a föllépésükre. A fiatalok modora legjobb tükre az ország állapotának. Emelkedő országban, ahol alkotás, alkalom, hivatás, közélet van előtte: a fiatalság nyugodt, felelős, magabiztos, tartózkodó. ...” A művelt román ifjúság: „aktívabb, kisebb tehetséggel is biztosabb, kapcsolata a közélettel egyszerűbb és egészségesebb”.⁵

Az az ifjúság, amelyet Németh a monografisták társaságából és a diákcsoportok közepette tanult meg megismerni, azzal a forró vággyal él, hogy a fiatal román népet nagy nemzeté tegye. Németh úgy véli, hogy ez egy túl bátor próbálkozás, ha figyelembe vesszük a kedvező körülmények által túl sokat segített román nép politikai tapasztalatát, amely túl kevés megvalósítással dicsekedhet kizárólag törekvéseinek köszönhetően, és főként ha figyelembe vesszük a belső és külső veszedelmeket, amelyek szervezett és közénk túl mélyen beilleszkedett régi népektől jönnek. E fenyegető társadalmi és politikai realitásokkal szemben századunk nem csak a román nép organikus életerejét hozza, hanem a nacionalista ifjúság fegyelmezett, mély szellemiségű mozgalmát és a parasztsággal való teljes kapcsolatba vetett politikai hitet. „A várost a faluhoz, a falut a városhoz nevelni: ebben látják

⁴ *Uo.*, 34. p.

⁵ *Uo.*, 46. p.

ők feladatukat”⁶, írja Németh a fiatalokról, akik a monográfiai kutatásokat az élet leckéjének tekintik.

„Romániai utam nagy szerencséjének tartom, hogy Gustit és echipáit megismerhettem...” – írja Németh. „Gusti professzor szociológiai munkássága, azt hiszem, legnagyobb erőfeszítése a fiatal Romániának. A népkutatásra ő fogta össze először a legkülönbözőbb szakok művelőit: folklóristákat, orvosokat, építészeket, nyelvészeket, gazdászokat, zenészeket stb. Demográfiai csoportjai (20-30 ember is) megszálltak egy-egy falut; egy hónap alatt minden szakember elvégezte ott a maga munkáját; megnézték az építkezést, ruházkodást, a gazdálkodást, kiejtést, mese- és népénekincset, a társadalmi életformákat, hiedelmeket, s a részeredményeket egy összegző tanulmányban foglalták össze. Az első kiszállásoknak csak elméleti céljuk volt: meg akarták ismerni a román falut, s hozzáidomítani a falukutatás módszerét. Később a tisztára tudományos kutatócsoportok mellett gyakorlati rendeltetésű echipák is telepedtek rá egy-egy falura, szakemberek és diákok, akik amellet, hogy a falu viszonyait tanulmányozták, s magukat is belegyakorolták a falukutatásba, át is nevelték a megszállt falut; gyógyítottak, csatornáztak, utat szabályoztak, földművelésre, kertészetre tanították a népet, s kis kultúrházakat rendeztek be neki. Ma már több mint húsz ilyen csoport száll ki nyaranta Románia legkülönbözőbb részébe, s évente két-háromszáz diák kóstol bele a falunevelő munkába. A mozgalom a román nép elmaradottságához és nyomorúságához viszonyítva egyelőre elégtelen; de mint egy emberből kiinduló s egyre többektől megértett és fölkarolt törekvés mégis jelentős élettünet. A Fundațiile Regale, Királyi Alapítvány, melynek székházában Gusti fogadott bennünket, az uralkodó magánpénztárából egymillió lejtel támogatja ezeket a kiszállásokat. Potom összeg a vállalkozás méretéhez viszonyítva. De az echipa tagjai önkéntesek, akik a maguk költségén élnek az elhagyott falukban, s azt keresik ott, amit tanulnak. (...) Látszólag a mi »szociográfiai« vajúdasainkhoz is csak egy Gusti hiányzik – írta tovább Németh –, aki a sok bizonytalan jó törekvést megszervezze. Valójában hatalom és jó törekvések, jó törekvések és közszellem közt van mélyebb szakadék, semhogy egy Gusti itt szóhoz juthasson. (...) Nemcsak ember és ember áll közelebb a románságban, mint nálunk, de közérdek és hatalom is”⁷.

Ez a megjegyzés, amellyel Németh a monográfiai mozgalomra és a diákcsoportokra vonatkozó sorait zárja, újból kapcsolatot teremt romániai utazásának tapasztalatai és Magyarországon vívott harca között az 1933. évi „Debreceni káté” szerint, amelyben megfogalmazta a reformra vágyó és a parasztság jogainak és képviselőinek hatalomra juttatását célul tűző magyar ifjúság követeléseinek főbb pontjait.

⁶ Uo., 48. p.

⁷ Uo., 48–49. p.

Németh Romániában, az erdélyi látogatása alkalmával új ismereteket szerez a diákcsoportok munkájáról, néhány napot töltve Lesen, ahol a „vezetőképző iskola” folytatta munkálatait, illetve Újradnán, ahol a Román Szociológiai Intézet monográfiai tagozatának tagjai dolgoztak. A lesi csoport által az ott szervezett vezetőképző tanfolyamaira meghívott tanítók, papok és mesteremberek baráti munkája kapcsán Németh kétségekkel küzdve felteszi magának a kérdést, hogy vajon jó szántukból, avagy valaki által kényszerítve jöttek. Ugyanaz a bizalmatlanság árnyékolja be az újradnai benyomásairól készült jegyzeteit is, ahol jelen volt az ottani csoport által esztendőként improvizált csodálatos találkozók egyikén, és az egyetemisták és a hallgatóság, azaz az értelmiségiek és a parasztok közötti teljes egyetértést tapasztalta. Az összegyűlt parasztok kapcsán nem mulasztja el néhány sorban a szépségükről és fejlődő növényekhez hasonló életerejükről írni, amely a román nép minden megnyilvánulásából érezhető.

A diákcsoportok mozgalmára vonatkozó fejezet Némethnél apokaliptikus vízióként zárul, amelyben a radnai vad utakon őt ért vihar ábrázolásához folyamodva szuggerálja a román életnek az erdélyi magyar lakosság feletti hódító áradását.

Ilyen körülmények között Németh legalábbis ebben a szellemi és politikai életállapotban nem véli lehetségesnek a dunai falvak testvériségére vonatkozó gondolatának beteljesülését Magyarország politikai tapasztalata és egyesítő hivatása révén, mivel a magyar nép lelkében nem él a messiási hivatástudat, a román nép pedig, amelyet áthatott a szociológiai monográfia iskolájában elméletileg felkészült, és a diákcsoportok és nacionalista táborok gyakorlati munkafegyelmében nevelt ifjúság mozgalmának alkotó, konstruktív lelkesedése, a szomszédos népek közötti román imperializmus eredményével nő.

Magyarországon Németh feljegyzéseit tévesen értelmezték. A Németh eszméit ellenző, vele szemben ádáz harcot vívó vezető réteg erőszakosan támadta Némethet, rossz hazafiként példázta. Mi, ellenkezőleg, tanulmányában és társa, Boldizsár cikkében a védelemre való, a körülmények valós megismerésén alapuló őszinte harci felszólítást látunk. Mindent, amit Németh és Boldizsár mond a románokról, legyen az jó vagy rossz, a magyar érdekeket szem előtt tartva mondja, nem irántunk érzett szeretetből, úgy, ahogy a magyar publicisták örökké tették. De ahová ezek gyűlöletet, erőszakos nyelvezetet, hazugságot szórtak, oda Németh és társai megértést, tehetséget, művelt szellemet és jóhiszeműséget hoznak, azaz választékos és új tulajdonságokat, amelyek tiszteletet követelnek, és igazolják véleményük dokumentum jellegét.

(fordította: Bara Hajnal)